Ірина ГОЛЯШ

ВИКОРИСТАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ЕКОНОМІЧНОГО АНАЛІЗУ В УПРАВЛІННІ РИЗИКОМ НЕЗАТРЕБУВАНОСТІ ПРОДУКЦІЇ

У даний час не виникає сумніву, що ризик супроводжує діяльність кожного підприємства.

Значне місце в розгалуженій структурі ризиків займає ризик незатребуваності продукції, який виникає внаслідок відмови споживача від продукції підприємства. Він визначається величиною можливих матеріальних і моральних втрат.

Для того, щоб даний ризик приносив прибутки, а не збитки, ним необхідно управляти.

Управління ризиком – нове для української економіки явище.

Процес ефективного управління ризиком незатребуваності продукції доцільно проводити у наступній послідовності.

1. Виявляти фактори, які можуть викликати появу незатребуваності продукції.
2. Проводити якісний і кількісний аналіз ризику з розрахунком його рівня і впливу на показники діяльності даного підприємства.
3. Шукати шляхи захисту від ризику незатребуваності продукції і розробляти конкретні заходи щодо зменшення його негативного впливу.
4. Контролювати ситуацію, яка може спровокувати реалізацію даного ризику для того, щоб вчасно змінити стратегію поведінки підприємства.
5. Проводити перспективний аналіз на основі набутого досвіду щодо управління ризиком з метою його використання у подальшій діяльності підприємства.

При виявленні факторів, за допомогою яких можна розглянути проблему відмови споживачів від виробленої підприємством продукції і знайти шляхи уникнення цієї ситуації з найменшими для підприємства втратами, є фактори виробництва:

а) праця;

б) виробничі основні фонди;

в) виробничі оборотні засоби.

При аналізі впливу трудового фактора на виникнення ризику незатребуваності продукції доцільно використати дані про витрату праці робітників на виробництво продукції і витрату праці управлінського персоналу.

Для визначення витрат праці робітників на виготовлення продукції, яка не знайшла попиту, можна застосувати розрахунок показника витрат часу на виготовлення цієї продукції:

$$\Delta T_{роб.} = t_i \, \Delta q,$$

де $\Delta T_{роб.}$ – витрати часу робітників на виготовлення незатребуваної продукції; t_i – трудомісткість виготовлення i-го виробу; Δq – зміна попиту, у зв'язку з яким виникла незатребувана продукція.

Витрати часу умовно можна прирівняти до втрати чисельності робітників, які працювали над виготовленням цієї продукції:

$$\Delta N_{роб.} = \frac{\Delta T_{роб.}}{T_{роб.}},$$

де $\Delta N_{роб.}$ – умовна втрата чисельності робітників; $T_{роб.}$ – витрати часу робітників на виробництво продукції даного виду.

Оскільки $\Delta T_{роб.} = t_i \, \Delta q$, то $T_{роб.} = t_i \, q_{вип.}$,

де $q_{вип}$ – обсяг випущеної продукції даного виду.

Звідси випливає, що $\Delta N_{роб.} = \frac{t_i \Delta q}{t_i q_{вип.}} = \frac{\Delta q}{q_{вип.}}$, тобто умовна втрата чисельності робітників дорівнює питомій вазі незатребуваної продукції у загальному обсязі випуску продукції даного виду.

Враховуючи те, що за вироблену продукцію робітники одержали заробітну плату, можна визначити витрати заробітної плати робітників на виготовлення продукції, що залишилася без попиту:

$$\Delta F_{роб.} = \Delta N_{роб.} \bar{f}_t = \frac{\Delta q}{q_{вип.}} \bar{f}_t,$$

або $$\Delta F_{роб.} = \Delta T_{роб.} \bar{f}_{роб.} = t_i \Delta q \bar{f}_{роб.},$$

де $\Delta F_{роб.}$ – витрати заробітної плати робітників на виготовлення незатребуваної продукції; $\bar{f}_t$ – середня заробітна плата одного робітника за період; $\bar{f}_{роб.}$ – середня заробітна плата робітника за одну годину.

Для виявлення впливу незатребуваності продукції на фінансовий результат діяльності підприємства слід порівняти фактичний дохід від реалізації продукції із запланованим і визначити величину недоодержаного доходу. За умови, що фактичні витрати збігаються з плановими, а вироблена продукція не повністю реалізована, фактичний прибуток виявляється меншим від запланованого на величину недоодержаного доходу від реалізації і невідшкодованих витрат заробітної плати робітників:

$$\Delta П_{роб} = \Delta Д_{р.} + \Delta F_{роб.},$$

де $\Delta П_{роб.}$ – сума недоодержаного прибутку по вині робітників; $\Delta Д_{р.}$ – сума недоодержаного доходу від реалізації.

На відміну від робітників управлінський персонал не бере безпосередньої участі у виробництві продукції, але при цьому він є також носієм ризику незатребуваності продукції, оскільки відповідність між обсягами попиту і пропозиції залежить від вибору правильних управлінських рішень.

Для визначення витрат праці управлінського персоналу на виготовлення незатребуваної продукції можна використати наступні показники:

а) $T_{уп.} = t_{дн} t_{рд}$, де $T_{уп.}$ – витрати часу управлінського персоналу на виготовлення всієї продукції (год.); $t_{дн}$ – кількість днів, протягом яких був вироблений весь обсяг продукції; $t_{рд}$ – тривалість робочого дня управлінського персоналу;

б) $\Delta T_{уп} = T_{уп} d$,

де $\Delta T_{уп}$ – витрати часу управлінського персоналу, що припадають на обсяг незатребуваної продукції (год.); d – питома вага незатребуваної продукції в загальному обсязі реалізації.

в) $\Delta N_{уп} = \frac{\Delta T_{уп}}{T_{уп}}$,

де $\Delta N_{уп}$ — умовна втрата чисельності управлінського персоналу;

г) $\Delta F_{уп} = \Delta N_{уп} \bar{f}_{уп.}$,

де $\Delta F_{уп}$ – витрати заробітної плати управлінського персоналу, що припадають на незатребувану продукцію; $\bar{f}_{уп.}$ – середня заробітна плата одного управлінського працівника за аналізований період.

Таким чином, сума недоодержаного прибутку як з вини робітників, так і через незадовільну роботу управлінського персоналу буде визначатися за такою формулою:

$$\Delta П_{заг.} = \Delta Д_{р} + \Delta F_{роб} + \Delta F_{уп},$$

де $\Delta П_{заг.}$ – загальна сума недоодержаного прибутку.

Методика аналізу впливу основних виробничих фондів на виникнення ризику незатребуваності продукції набагато складніша від попередньої тому, що розрахунок вартісних величин втрат основних фондів певного виду, які містяться у вартості незатребуваної продукції, повинен охоплювати одночасно виробничу і збутову сфери діяльності підприємства, а не тільки виробничу, як було в попередньому випадку.

Як показники для проведення такого аналізу можна використати наступні: середній вік основних виробничих фондів, процент їх зносу, кількість годин безвідмовної роботи, кількість та час позапланових зупинок обладнання та інші аналогічні показники, які відображають якість і режим використання основних виробничих фондів.

Зазначимо, що ризик незатребуваності продукції виникає під впливом не всіх основних фондів підприємства, а тільки тієї частини, яка задіяна на виробництво продукції, тобто спожитих засобів виробництва. Оскільки основні фонди переносять свою вартість на виготовлену продукцію по частинах, то величина економічних збитків, понесених підприємством незатребуваністю продукції, буде міститися у витратах на її виробництво та реалізацію і виражатися у вигляді невідшкодованої вартості основних фондів.

Зважаючи на те, що частина вартості основних виробничих фондів, яка переноситься на продукцію, виражається у сумі амортизаційних відрахувань, то витрати основних фондів виробничого призначення, які містяться у незатребуваній продукції, слід визначити за формулою:

$$\Delta Z_{оф} = dZ_{оф} = d\sum A_j + Z_p,$$

де $\Delta Z_{оф}$ – витрати, пов'язані з наявністю і використанням основних виробничих фондів, які припадають на незатребувану продукцію; $Z_{оф}$ – витрати, пов'язані з наявністю і використанням усіх основних виробничих фондів; d – частка незатребуваної продукції у загальному обсязі реалізації продукції; A_j – сума амортизаційних відрахувань по всіх видах задіяних основних виробничих фондів; Z_p – витрати на ремонт і технічне обслуговування основних виробничих фондів.

Відзначимо, що дану формулу доцільно використовувати за групами основних фондів з причини різних нормативних термінів їх експлуатації, режиму роботи та рівня надійності.

На відміну від аналізу факторів праці та основних виробничих фондів аналіз матеріальних ресурсів, як тієї частини виробничих оборотних фондів підприємства, яка найбільше впливає на можливість появи ризику незатребуваності продукції, охоплює три етапи:

а) передвиробничий (зберігання та закупівля матеріалів);

б) виробничий (виробництво, зберігання готової продукції);

в) реалізаційний (реалізація, накопичення грошових засобів).

Враховуючи те, що матеріальні оборотні засоби є постійно в обігу, ризик незатребуваності продукції може виникнути на кожному з етапів.

На першому етапі поява ризику може бути пов'язана з невідповідністю між фактично закупленими матеріалами і їх запланованими обсягами, у зв'язку з підвищенням ціни на сировину чи наявністю наднормативних відходів з причини її псування.

На другому етапі може виявитися, що питомі витрати матеріалу на одиницю продукції збільшилися порівняно із запланованими показниками, внаслідок чого можуть підвищитися і матеріальні витрати в складі собівартості готової продукції.

Якщо проводилась заміна матеріалів внаслідок їх подорожчання на аналогічні, але дешевші й нижчої якості, то на третьому етапі можливе зниження попиту на готову продукцію з причини зміни якості чи зовнішнього вигляду продукції.

При цьому виявляється відхилення фактичної собівартості від запланованої:

$$\Delta C_м = \Delta p_м m_ф,$$

де $\Delta C_м$ – відхилення фактичної собівартості від запланованої; $\Delta p_м$ – зміна ціни одиниці матеріалу; $m_ф$ – питомі фактичні витрати матеріалу (в натуральному виразі).

Ситуація появи незатребуваної продукції може виникнути і з причини наднормативного псування сировини, оскільки воно супроводжується подорожчанням готової продукції.

У даному випадку розрахунок відхилення фактичної собівартості від планової визначається за формулою:

$$\Delta C_u = B_\phi - B_{n1},$$

де B_ϕ – фактична величина відходів з причини псування сировини; B_{n1} – планові відходи, розраховані на фактичний обсяг виробництва.

Таким чином, зміна прибутку дорівнюватиме сумі зміни доходу від реалізації і відхилення фактичної собівартості від запланованої:

$$\Delta П = \Delta Д_p + \Delta C_u .$$

Вирішення проблеми управління ризиком незатребуваності продукції пов'язане з використанням системи інструментаріїв впливу на його попередження та обмеження.

З метою мінімізації негативного впливу ризику ми пропонуємо використовувати наступні інструменти регулювання:

- відмова від найбільш ризикового виду діяльності;
- ризик допускається, якщо можна одержати додатковий прибуток;
- передача ризику здійснюється шляхом укладення контрактів з вигодою для сторін, яка передає і яка приймає;
- передбачення і запобігання ризику внаслідок використання результатів проведеного аналізу.

Цінність результатів економічного аналізу для ефективного управління ризиком незатребуваності продукції суттєво залежить від того, наскільки вони відповідають реальним можливостям їх використання. Парадоксальність впливу цього чинника полягає у тому, що, з одного боку, підприємства не в змозі самі здійснити такий аналіз, а з другого, вони виявляються непідготовленими до кваліфікованого його застосування.

Залучення сторонніх спеціалізованих організацій (страхових компаній, консалтингових фірм, інформаційних центрів тощо) дасть змогу вирішити цю проблему, підвищивши ефективність використання результатів аналізу в процесі управління ризиком незатребуваності продукції на кожному підприємстві.

Література

1. Балыка С. Ю. Моделирование и прогнозирование хозяйственного риска // Бізнес-информ. – 1997. – № 22.

2. Ильенкова Н. Д. Спрос: анализ и управление. Учебное пособие / Под ред. И. К. Беляевского. – М.: Финансы и статистика, 1997.

3. Устенко О. Л. Теория экономического риска. Монография. – К.: МАУП, 1997.